

YÛNÎNÎ, Ali b. Muhammed

miş bir celsede okuyup nakletti. Bu okumalar sırasında Yûnîni, İbn Mâlik et-Tâî'nin yardımıyla, kendisine ulaşan *Şahîh-i Buḥârî* rivayetlerini Arap dili kaideleri açısından tashih etti. Bununla birlikte İbn Mâlik'in her söylediğini dikkate almadı, nahiv bakımından doğru olmakla beraber tek kişi tarafından nakledilen bazı rivayetlere hâşiyede yer verdi (Sezgin, *Buḥârî'nin Kaynakları*, s. 182-183). İbn Mâlik et-Tâî de bu konudaki görüşlerini *Şevâhidü't-tavzîh ve't-taḥîh li-müşkilâti'l-Câmi'i's-şahîh* adlı eserinde yazdı. Yûnîni, 701 Şâbanında (Nisan 1302) yaptığı son Dimaşk seyahatinin ardından Ba'lebek'te Hanbelîler'in mescidindeki kütüphanede bulunduğu sırada bir kişinin saldırısına uğradı; aldığı yaralar yüzünden 11 Ramazan 701'de (10 Mayıs 1302) öldü ve Bâbü Sathâ Mezarlığı'nda defnedildi.

Şahîh-i Buḥârî'nin zabtna ve tashihi-ne gösterdiği özenle tanınan Yûnîni, eserin Firebrî rivayetinin çeşitli râviler tarafından nakledilen hadislerini mukayese etmiş, Firebrî nüshasının tenkitli metnini hazırlamıştır. Bu çalışmada *el-Câmi'u's-şahîh*'in râvileri Asîlî, Ebû Zer el-Herevî, Ebû'l-Vakt ve Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in çeşitli isnadlar vasıtasıyla ulaştıkları Firebrî rivayetlerini esas kabul etmiş, fakat bunları kendisine ulaşan diğer yazmalarla da karşılaştırmıştır. Zehebî de Yûnîni'nin kendi nüshasının *Şahîh-i Buḥârî*'nin güvenilir nüshaları ile mukayesesine çok önem verdiğini ve eseri bir yılda on bir nüsha ile mukayese ettiğini bildirmektedir. Yûnîni kendi nüshasında esas aldığı rivayetlere işaret etmek üzere Asîlî için "sâd" (ص), Ebû Zer el-Herevî için "he" (ه), Ebû'l-Vakt için "zi" (ظ), Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir için "şîn" (ش) remizlerini kullanmış, bu remizleri ve metodunu günümüze ulaşan *el-Uşûl ve'r-rumûz elletî tete'allaku bi-Şahîhi'l-Buḥârî* adlı risâlesinde (Merkezü'l-Melik Faysal li'l-bühûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, nr. 2-05116) açıklamıştır. Buḥârî'nin rivayetleri ve Yûnîni'nin Buḥârî nüshalarını elde ettiği isnadlarla ilgili bir makale yazan Rosemarie Quring-Zoche söz konusu risâlenin adını *er-Rumûz 'alâ Şahîhi'l-Buḥârî* şeklinde kaydetmiş ve risâleyi makalesinin sonunda yayımlamıştır (bk. bibl.). Şerhinde Yûnîni nüshasını esas alan Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*'nin mukaddimesinde Yûnîni'nin kullandığı remizlere ayrıntılı biçimde yer vermişse de adı geçen risâleye atıfta bulunmamıştır. *el-Câmi'u's-şahîh*'in sonraki nüshalarının ekserisinde Yûnîni'nin çalışması esas alınmış olup *Şahîh-i*

Buḥârî'nin Sultan Abdülhamîd'in emriyle hazırlanan neşri de (I-IX, Bulak 1311-1313) bu nüshaya dayanmaktadır. Yûnîni'nin ayrıca *el-Fürûsü'l-mübârekü'd-dâl 'ale'l-ḥilâti'l-vâkı' fi ba'zi'l-ḥurûf mine'l-Câmi'i's-şahîh* adlı bir risâlesi vardır (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 161).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (nşr. Muhammed Avvâme), Beyrut 1419/1998, neşredenin girişi, I, 99-101; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1500; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman b. Muhammed el-Useymin), Riyad 1425/2005, IV, 329-333; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, III, 98; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, Kahire 1323, I, 39-40; A. Guillaume, *The Traditions of Islam: An Introduction to the Study of the Hadith Literature*, Oxford 1924, s. 30; Fuat Sezgin, *Buḥârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 181-187; a.m.f., GAS, I, 117; I. Goldziher, *Muslim Studies* (trc. C. R. Barber – S. M. Stern), London 1971, II, 221; Hasan Nasrullah, *Târîhu Ba'alebek*, Beyrut 1404/1984, II, 365-366; J. Fück, "Beiträge zur Überlieferungsgeschichte von Buḥârî's Traditions-sammlung", *ZDMG*, XCII (1938), s. 60-87; R. Quring-Zoche, "How al-Buḥârî's Şahîh Was Edited in the Middle Ages: 'Ali al-Yûnîni and his Rumûz", *BEO*, L (1998), s. 191-222; M. Yaşar Kandemir, "el-Câmi'u's-sahîh", *DİA*, VII, 117.

FATMA KIZIL

YÛNÎNÎ, Kutbüddin (قطب الدين اليونيني)

Ebû'l-Feth Kutbüddin Mûsâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ba'lebekkî el-Yûnîni (ö. 726/1326)

Zeylû Mir'âti'z-zamân adlı eseriyile tanınan tarihçi.

8 Safer 640'ta (7 Ağustos 1242) Dimaşk'ta doğdu. Aslen Ba'lebek şehrinin Yûnîni kasabasından bir sûfi-ulemâ ailesine mensuptur. İlk bilgilerinin tanınmış bir Hanbelî fakihî ve hadis âlimi olan babası Muhammed el-Yûnîni'den aldı. Dimaşk'ta ağabeyi Ali b. Muhammed el-Yûnîni'nin yanı sıra Şerefeddin el-Erbilî, Şerefeddin el-En-sârî, İbn Abdüddâim gibi âlimlerin derslerine devam ederek hadis yanında dinî ilimleri tahsil etti. Daha sonra Mısır'a gidip Kahire'de İzzeddin İbn Abdüsselâm'ın ders ve sohbetlerine katıldı, hadis hâfızı Reşid el-Attâr'dan hadis rivayeti konusunda icâzet aldı. 673'te (1275) hac vazifesini ifa etti. 680 (1281) yılında, Abaka Han'ın kardeşi Mengü Timur kumandasındaki Moğol ordusuyla el-Melikü'l-Mansûr Kalavun'un emrindeki Memlûk kuvvetleri arasında meydana gelen, Moğol ordusunun ağır bir yenilgiye uğradığı II. Humus savaşına katıldı. 689 (1290), 701 (1302) ve

711 (1311) yıllarında Mısır'ı ziyaret ederek oradaki âlimlerle görüşüp bilgisini geliştirdi. yapacağı çalışmalar için malzeme topladı. Ağabeyi Ali b. Muhammed'in vefatından sonra Ba'lebek'teki Hanbelîler'in şeyhliğine tayin edildi (701/1302) ve ders okutarak icâzet vermeye başladı. Memlûk sultanları ve ileri gelenleri nezdinde büyük bir itibara sahipti. Hayatının hiçbir döneminde resmî görev almadı. Ömrünün son dönemini uzlet içerisinde geçiren Yûnîni 13 Şevval 726'da (12 Eylül 1326) Ba'lebek'te vefat etti ve Bâbü Sathâ Mezarlığı'nda kardeşinin yanına defnedildi. 23 Şevval'de öldüğü de rivayet edilir.

Eserleri. 1. Muḥtaşaru Mir'âti'z-zamân (*el-Muḥtâr min Mir'âti'z-zamân*). Yûnîni'nin Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yan* adlı tarihini ihtisar ve ikmal ederek hazırladığı bir eserdir. *el-Muḥtâr*'in çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur (Şakir Mustafa, IV, 38). **2. Zeylû Mir'âti'z-zamân**. 654-711 (1256-1312) yıllarını kapsayan eser geç dönem Eyyûbîler, Haçlılar, Moğollar ve erken dönem Bahrî Memlûkleri tarihinin temel kaynaklarındandır. Eserde Memlûk ordusuyla Moğol kuvvetleri arasında meydana gelen, Moğollar'ın ilk defa mağlûp edilerek batya ilerleyişlerinin durdurulduğu Aynicâlût Savaşı (658/1260) hakkında orijinal bilgiler yer alır. Özellikle Suriye'de cereyan eden, bir kısmına müellifin de şahit olduğu hadiselerin ayrıntılı biçimde kaydedilmesi eseri daha da önemli hale getirmektedir. Yûnîni eserinde her yıla ait olayları anlattıktan sonra o yıl vefat eden meşhur şahsiyetlerin hayatına dair bilgi verir. Devrin tarihçilerinin üslûbunu takip eden Yûnîni şifahî rivayetlerin yanında İbn Asâkir, Kudâî, İbnü'l-Kalânîsî, Bîrzâlî, İbn Sürûr, Tâceddin İbn Hinnâ, Eminüddin İbnü'l-Fârîğ, İbn Hallikân, Ebû Şâme, Tâceddin İbn Hameveyh el-Cüveynî, İbn Vâsıl ve İbn Abdüzzâhir gibi müelliflerin eserlerinden faydalanmış, Nâsirüddin İbnü'l-Furât, İbn Dokmak, Kalkaşendî, Makrîzî, İbn Hacer el-Askalânî, Zehebî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Tağrîberdî gibi tarihçiler de onun eserini kaynak olarak kullanmıştır. *Zeyl*'de siyasal, sosyal ve ekonomik konularla birlikte Mısır ve Suriye'nin kültürel ortamıyla ilgili önemli bilgiler de aktarılmakta ve bürokratik bir görev almayan müellif hadiseleri daha objektif biçimde anlatmaktadır (Baybars el-Mansûr ile karşılaştırılması için bk. *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, neşredenin girişi, s. 16-17). *Zeylû Mir'âti'z-zamân*'ın 654-686 (1256-1287) yıllarını içeren kısmı ilk defa Fritz Krenkow tarafın-

dan neşre hazırlanmışsa da basılmadan kalmış, daha sonra aynı bölümler büyük ölçüde Krenkow'un çalışmasından faydalanılarak Haydarâbâd-Dekken'de dört cilt halinde neşredilmiştir (1374-1380/1954-1961). M. İsâ Hammâde, eserin 687-711 (1288-1312) yıllarına ait bölümüyle ilgili geniş kapsamlı bir çalışma yapmış (bk. bibl.), Fazl Mekki de 687-696 (1288-1297) yıllarına dair bölümü hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (*Zeylû Mir'âti'z-zamân*, neşredenin girişi, s. 35). Antranig Melkonian ise 687-690 (1288-1291) yıllarını içeren bölümü Almanca'ya çevirmiştir (*Die Jahre 1287-1291 in der Chronik al-Yününis*, Freiburg 1975). Ancak Yününî'nin eseri hakkında en kapsamlı çalışmayı hazırladığı doktora tezinde Li Guo gerçekleştirmiştir (*The Middle Bahri Mamluks in Medieval Syrian Historiography: The Years 1297-1302 in the Dhayl Mir'ât al-Zamân Attributed to Qutb al-Din Mūsâ al-Yününî; Acritical Edition With Introduction, Annotated Translation, and Source Criticism*, 1994, Yale University). Li Guo bu çalışmasını bazı ilâvelerle birlikte *Early Mamluk Syrian Historiography Al-Yününî's Dhayl Mir'ât al-Zamân* adıyla yayımlamıştır (I-II, Leiden-Boston-Köln 1998). Yününî'nin eserini aynı zamanda Memlûkler dönemi tarih yazıcılığı açısından değerlendiren Li Guo, Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'nin *Havâdisü'z-zamân*'i ile *Zeylû Mir'âti'z-zamân*'in 697-699 (1298-1300) yıllarına ait bölümünü karşılaştırarak benzerlikleri göstermeye çalışmış, ayrıca Birzâli'nin eseriyle de mukayese etmiştir. Hamza Ahmed Abbas, Yününî üzerine hazırladığı doktora tezinde eserin 697-711 (1298-1312) yıllarına ait kısmını geniş bir indeksle birlikte üç cilt halinde neşretmiştir (Abûzabî 1428/2007). 3. *Menâkıbü's-Şeyh 'Abdilkâdir el-Gilânî (eş-Şerefü'l-bâhir fi menâkıbi's-Şeyh 'Abdilkâdir)*. Kutbüddin el-Yününî'ye nisbet edilen bu eserin ona aidiyeti tartışmalıdır (Guo, I, 19; *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, neşredenin girişi, s. 33; *Zeylû Mir'âti'z-zamân*'da da bu esere dair bir işaret yoktur, a.g.e., a.y.). 4. *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Şâkir Mustafa, IV, 38; Şeşen, s. 177-178).

BİBLİYOGRAFYA :

Yününî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân* (nşr. Hamza Ahmed Abbas), Ebûzabî 1428/2007, I-II, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 15-54; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Abdüssâtir v.dğr.), Kahire 1408/1988, XIII, 240-241, 284; XIV, 131; İbn Receb, *eş-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman b. Muhammed el-Useymin), Riyad 1425/2005, IV, 465-466; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, VI, 147; İbn Tağriberdî, *ed-Delîlû's-Şâfi* (nşr. Fehim M. Şeltût), Mekke 1980, II, 752; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 589;

Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihî-ne'd-Dimaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 130-131; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 37-38; L. Guo, *Early Mamluk Syrian Historiography: Al-Yününî's Dhayl Mir'ât al-zaman*, Leiden 1998, I, 1-96; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 177-178; R. Stephen Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi-Bir Sosyal Tarih Uygulaması* (trc. Murtaza Bedir – Fuat Aydın), İstanbul 2004, s. 295; M. İsâ Hammâde, "el-Yününî: Hamse ve fısrûne sene min 'Zeyli Mir'âti'z-zamân' dirâse ve tahlil li'l-kısm ğayri'l-menşûr", *el-Bâhiş*, sy. 17, Paris 1981, s. 73-97; sy. 18 (1981), s. 29-47; Jacqueline Sublet, "al-Yününî", *El²* (İng.), XI, 345-346.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

YÜNUS

(يونس)

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bir peygamber.

İbrânce Yonah (güvercin) kelimesi Grekçe'ye İonas, Arapça'ya Yûnus, Batı dillerine Jonas ve Jonah şeklinde geçmiştir. Kelimenin Arapça'da "görmek" anlamındaki **ens** veya "dostluk" anlamındaki **ünsiyyet** kökünden türediği yolundaki görüş (Fîrûzâbâdî, VI, 53) doğru kabul edilmemiştir (Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîki, s. 644; Şehâbeddin el-Hafâcî, s. 244; Jeffery, s. 295-296). Ahd-i Atık'ın "Peygamberler" (Neviim) bölümünde yer alan ve "on ikiler" denilen peygamberler grubuna ait yazıların beşincisi olan Yûnus kitabında Yûnus'un hikâyesi anlatılır. Buna göre Yûnus, Filistin'in İsrâil Krallığı'na ait Cefile bölgesindeki Gatheferli Amittay'ın oğlu olup Zebulun kabilesine mensuptur (II. Krallar, 14/25; Yûnus, 1/1). İsrâil krallarından II. Yeroboam'ın saltanatında (m.ö. 793-753) yaşamış ve ona bazı olayları önceden haber vermiştir (II. Krallar, 14/25).

Yûnus, Tanrı tarafından peygamber olarak Ninova (Ninevâ) halkına, kötü yoldan dönmedikleri takdirde kırk gün sonra helâk edileceklerini bildirmek üzere gönderilmiş, fakat Yûnus, İsrâilliler'in düşmanı olan Ninova halkını uyarmak istememiş (*Dictionnaire encyclopedique*, s. 581), böylece ilâhî emre uymayıp Tarşış'e gitmek amacıyla Yafa'dan bir gemiye binmiştir. Denizde büyük bir fırtına çıkınca gemideki ağırlıklar denize atılmış, bu felâketin kimin yüzünden başlarına geldiğini anlamak için gemi yolcuları arasında kura çekilmiş ve kura Yûnus'a isabet etmiş, Yûnus, İbrâni olduğunu bildirerek gerçeği anlatmış ve denize atılmasını istemiştir. Yûnus denize atılınca fırtına dinmiş,

Rabb'in emriyle onu büyük bir balık yutmuş, Yûnus üç gün üç gece balığın karnında kalmıştır (Yûnus, bab 1). Balığın karnında iken Allah'a niyazda bulunmuş, Allah duasını kabul etmiş ve balık onu karaya kusmuştur (Yûnus, bab 2). Tekrar Ninova'ya gönderilen Yûnus halka yakında kendilerine ilâhî azabın geleceğini bildirmiş, azap günü gelince olabilecekleri görmek için şehrin dışına çıkmış ve bir çardak ya parak orada oturmuştur. Fakat bu sırada Ninova halkı Tanrı'ya iman etmiş, kötülüklerden vazgeçmiş, oruç tutup affedilmeleri için dua etmiş, Tanrı da onları affetmiştir (Yûnus, bab 3). Tanrı'nın bu iradesi Yûnus'un gücüne gitmiş, daha önce Tarşış'e gitmeye kalktığı, bu defa da yalancı çıktığı için ölmek istediğini bildirmiş ve canını alması için Tanrı'ya yalvarmıştır. Tanrı da Yûnus'u kötü durumdan kurtarıp yanında ona gölge olması için "kikayon" bitkisi (Kur'an'da yaktın ağacı) yeşertmiş, fakat ertesi sabah bitki kurummuştur. Bitkinin kurumasına üzülen ve güneşin etkisiyle bayılan Yûnus yine ölmek istemiş, Tanrı ona, "Sen emek verip büyütmediğin bir kikayon otuna acıyorsun da ben Ninova'ya acımayayım mı? O şehirde sağını soldan ayırt edemeyen 120.000'den fazla insan ve çok sayıda hayvan var" demiştir (Yûnus, 3/1-4/11).

Yûnus, İsrâil Krallığı'na mensup bir İbrâni'dir, Ninova ise bir Asur şehridir ve İsrâil Krallığı ile Asurlular birbirine düşmandır. Yorumculara göre Yûnus bir taraftan Ninova'nın helâkine dair verdiği haber gerçekleşmediği, diğer taraftan şehrin yıkılmamasının kendi ülkesi aleyhine olacağını düşündüğünden hayal kırıklığına uğramış ve öfkelenmiştir. Yûnus'un peygamberlik görevinden kaçınmasının temel sebebi de muhtemelen bu aşırı vatanperverliği'dir. Yûnus, Ninevalılar'ın tövbe etmesinden ve Tanrı'nın onları bağışlamasından endişe duyuyordu; zira Ninova'nın bağışlanması İsrâil Krallığı'nın hükme müstahak olması demektir (Yûnus, 4/2, 11). Ahd-i Atık'te anlatıldığı şekliyle Yûnus kisası, Tanrı'nın kurtuluş planının sadece İbrâhim'in zürriyetini değil bütün insanları kapsadığını, dolayısıyla İbrâhim'in soyundan gelmeyen Asurlular'a da ilâhî tebliğin ulaştığını, öte yandan Ninova halkının tek bir peygamberin tebliğiyle doğru yola geldiği halde İsrâiloğulları'nın kendilerine gönderilen birçok peygambere rağmen Tanrı'ya isyan ettiklerini göstermektedir. Ayrıca kissa mecazen şöyle de yorumlanmıştır: Yûnus peygamber İsrâilo-